
Komitet o pravima osoba sa invaliditetom

Zaključna razmatranja o inicijalnom izvještaju Crne Gore *

I. Uvod

1. Komitet je razmatrao inicijalni izvještaj Crne Gore (CRPD/C/MON/1) na 340. i 341. sjednici (vidi CRPD/C/SR.340 i 341), održanim 17. i 18. avgusta 2017. godine. Na 353. sjednici, održanoj 28. avgusta 2017. godine, usvojene su sljedeća zaključna razmatranja.
2. Komitet pozdravlja inicijalni izvještaj Crne Gore, koji je pripremljen u skladu sa uputstvima Komiteta za izvještavanje. Takođe, Komitet cijeni pisane Odgovore države potpisnice (CRPD/C/MNE/Q/1/Add.1) na listu pitanja Komiteta (CRPD/C/MNE/Q/1).
3. Komitet cijeni konstruktivni dijalog održan tokom razmatranja izvještaja i zahvaljuje državi potpisnici na slanju delegacije na visokom nivou, koja je uključivala predstavnike različitih ministarstava i iz Stalnog predstavništva Crne Gore pri kancelariji Ujedinjenih Nacija u Ženevi.

II. Pozitivni aspekti

4. Komitet zahvaljuje državi potpisnici za usvajanje:
 - (a) Zakon o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom;
 - (b) Zakon o uređenju prostora i izgradnji objekata;
 - (c) Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica sa invaliditetom;
 - (d) Zakon o zaštitniku/ci ljudskih prava i sloboda;
 - (e) Strategija za integraciju osoba sa invaliditetom u Crnoj Gori za period od 2016-2020;
 - (f) Strategija za socijalnu inkluziju Roma i Egipćana u Crnoj Gori 2016-2020;
 - (g) Strategija za zaštitu lica sa invaliditetom od diskriminacije i promociju jednakosti za period 2017-2021;
 - (h) Strategija zaštite od nasilja u porodici 2016-2020;
 - (i) Strategija održivog razvoja 2016-2020;
 - (j) Strategija razvoja ženskog preduzetništva za period 2015-2020.
5. Komitet pozdravlja:
 - (a) Napore da se preispita aktualna legislativa u Crnoj Gori na osnovu zvanične analize 60 zakona u septembru 2016. godine.

III. Osnovne zabrinjavajuće oblasti i preporuke

A. Svrha i opšte obaveze (čl. 1-4)

1 Komitet je zabrinut zbog izuzetno malog napretka u potpunom usklađivanju legislative sa Konvencijom i zamjene aktuelnog medicinskog modela pristupa invaliditetu pristupom zasnovanom na ljudskim pravima. Komitet je takođe zabrinut što nema jasnih i prepoznatljivih budžetskih linija namijenjenih primjeni zakona, politika i programa za primjenu prava osoba sa invaliditetom, posebno koji se odnose na implementaciju Strategija za integraciju osoba sa invaliditetom.

2 Komitet preporučuje državi potpisnici da usvoji pristup zasnovan na ljudskim pravima u svim zakonima, politikama i mjerama. Takođe se preporučuje da država potpisnica edukuje i

*

*

Usvojeno na osamnaestoj sjednici Komiteta (14-31. avgusta 2017)

podigne svijest kreatora politika, profesionalaca i opšte javnosti o pravima osoba sa invaliditetom sadržanih u Konvenciji i Opcionom protokolu. Dalje se preporučuje da država potpisnica:

(a) Nastavi napore da redovno razmatra postojeću legislative i nacрте u redovnim i potpuno pristupačnim konsultacijama sa osobama sa invaliditetom i njihovim predstavničkim organizacijama i da obezbijedi da procjene uticaja na invaliditet čine sastavni dio legislacionog procesa; i

(b) Opredijeli vidljiva, dovoljna i koherentna finansijska sredstva za razvoj i primjenu zakona, politika i strategija koje su relevantne za primjenu Konvencije, uključujući i one koje se odnose na Strategiju za integraciju osoba sa invaliditetom.

3 Komitet je zabrinut zbog nedostatka redovne i održive podrške za organizacije osoba sa invaliditetom, posebno na lokalnom nivou. Takođe je zabrinut i zbog nedostatka transparentnog i efektivnog mehanizma za redovne konsultacije osoba sa invaliditetom i njihovih organizacija.

4 Komitet preporučuje državi potpisnici da obezbijedi adekvatna i održiva finansijska sredstva za organizacije osoba sa invaliditetom. Takođe, preporučuje da država potpisnica osigura efektivno učesće i konsultacije sa organizacijama osoba sa invaliditetom, uključujući one koji predstavljaju žene sa invaliditetom, djecu sa invaliditetom, osobe sa djelimičnim i potpunim oštećenjem sluha i osobe sa prihosocijalnim i/ili intelektualnim invaliditetom na nacionalnom i lokalnom nivou kroz transparentan okvir u vezi sa zakonom i kreiranjem politika.

B. Specifična prava (čl. 5-30)

Jednakost i nediskriminacija (čl. 5)

5 Komitet sa zabrinutšću primjećuje da su pojedine antidiskriminacione odredbe vezane za invaliditet i same diskriminatorne, budući da se odnose samo na diskriminaciju na osnovu određenog vida oštećenja. Komitet je još zabrinut i zbog:

(a) Veoma malog broja pritužbi za diskriminaciju, što može da upućuje kako na nedovoljno znanje među populacijom, posebno osobama sa invaliditetom, o pravima iz Konvencije i dostupnim mjerama da se žale na diskriminaciju, kao i o nedostatku povjerenja u pravni sistem;

(b) Nedostatka efektivne jednake zaštite osoba sa invaliditetom koje su izložene intersektorskoj diskriminaciji, kao što su osobe pripadnici različitih etničkih grupa uključujući Rome, Aškalijske i Egipćane, izbjeglice, tražioce azila ili interno raseljena lica;

(c) Kontinuirane upotrebe procjena invaliditeta da bi se ostvarila pojedina ljudska prava i različite definicije invaliditeta sa upotrebom ponižavajuće terminologije; i

(d) Toga što Zakon o zabrani diskriminacije ne definiše razumne adaptacije u skladu sa Konvencijom.

6 Komitet preporučuje državi potpisnici da sprovede neophodne dopune legislative da bi obezbijedila da su sve osobe sa invaliditetom jednako i potpuno zaštićene od svih oblika diskriminacije, uključujući i intersektorsku diskriminaciju, u skladu sa Konvencijom. Takođe se preporučuje državi potpisnici da:

(a) Preduzme mjere podizanja svijesti da ohrabri osobe sa invaliditetom da prijave diskriminaciju, osigura njihov pristup pristupačnim informacijama o pravima iz Konvencije i dostupnim mjerama za podnošenje pritužbi;

(b) Trenira nadležne pojedince, posebno službenike zadužene za sprovođenje zakone i pripadnike sudstva o Konvenciji i kako da adekvatno upravljaju pritužbama za diskriminaciju na osnovu invaliditeta ;

(c) Ojača napore da spriječi i tretira intersektorsku diskriminaciju sa kojom se suočavaju osobe sa invaliditetom, sa posebnim naglaskom na djecu sa invaliditetom, pripadnike manjinskih grupa i da osigura da imaju jednak pristup svim pravima garantovanim Konvencijom;

(d) Osigura da je svaka procedura procjene u skladu sa Konvencijom i da ne dovodi do diskriminatornog tretmana, kao i da ukine upotrebu različitih definicija invaliditeta i ponižavajuće terminologije i da umjesto toga koristi pristup zasnovana na ljudskim pravima; i

(e) Usvoji i primjenjuje koncept razumnih adaptacija sa efektivnim sankcijama da bi obezbijedila da se odbijanje razumnih adaptacija tretira kao diskriminacija na osnovu invaliditeta.

Žene sa invaliditetom (čl. 6)

7 Komitet je zabrinut zbog trenutne diskriminacije i nasilja nad ženama i djevojčicama sa invaliditetom i veoma nedovoljnih mjera za prevenciju i naknadu štete od strane države potpisnice. Dalje je zabrinut i :

(a) Zbog nedostatka specifičnih podataka o stanju žena i djevojčica s invaliditetom;

(b) Zbog izuzetno nedovoljnih specifičnih mjera koje se odnose na žene i djevojčice sa invaliditetom u zakonodavstvu ili rodnim politikama ili politikama o invaliditetu, kao i zbog odsustva bilo kakve mjere za žene i djevojčice koje su izložene intersektorskim oblicima diskriminacije;

(c) Zbog toga što su žene i djevojčice sa invaliditetom često žrtve rodno zasnovanog nasilja i seksualnog zlostavljanja, koje nerado prijavljuju i zato što mjere za prevenciju nasilja nijesu dovoljno pristupačne; i

(d) Zbog nedostatka informacija o adekvatnom i transparentnom finansiranju i afirmativnim mjerama usmjerenim na zapošljavanje i kreiranim prema potrebama žena sa invaliditetom.

8 Pozivajući se na opšti komentar br. 3 (2016) o ženama i djevojčicama sa invaliditetom i na ciljeve 5.1, 5.2 i 5.5. Ciljeva održivog razvoja, Komitet preporučuje državi potpisnici da uz aktivno uključivanje žena sa invaliditetom kroz njihove predstavničke organizacije u svim fazama razvoja mjera i procesa donošenja odluka:

(a) **Opredijeli dovoljna sredstva za istraživanje i prikupljanje podataka o ženama i djevojčicama sa invaliditetom, po uzrastu, geografskom području, vrsti oštećenja, porodičnom status i mjestu prebivališta (institucija ili briga u zajednici);**

(b) **Uključi perspektivu invaliditeta u legislativu, politike i programe o rodnoj ravnopravnosti, kao i gendernu perspektivu u legislativu i politike u oblasti invaliditeta i da razvije specijalne politike za žene sa invaliditetom.;**

(c) **Spriječi i bori se protiv višestruke i intersektorske diskriminacije sa kojom se suočavaju žene i djevojčice sa invaliditetom, sa posebnim fokusom na pristup pravdi, zaštitu od nasilja i zloupotrebe, obrazovanje, zdravstvenu zaštitu i zapošljavanje; i**

(d) **Da uključi perspektivu invaliditeta u sve zakone, politike i programe o zaštiti od nasilja, zloupotrebe i eksploatacije da preduzme mjere podizanja svijesti da bi osnažila žene i djevojčice sa invaliditetom da prijave sve oblike uznemiravanja i nasilja kojima su bile izložene i da osigura njihov pristup pristupačnim informacijama i adekvatnim sevisima podrške za žrtve, uključujući i lokalni nivo..**

Djeca sa invaliditetom (čl. 7)

9 Komitet sa zabrinutošću primjećuje da su djeca sa invaliditetom nedovoljno uključena u odlučivanje o stvarima koje utiču na njihove živote. Takođe sa zabrinutošću primjećuje da:

(a) Diskriminacija i socijalna isključenost djece sa invaliditetom preovlađuje;

(b) Podaci o stanju djece sa invaliditetom su nedovoljni;

(c) Uprkos zabrani smještanja djece sa invaliditetom ispod tri godine u institucije, djeca sa invaliditetom su često institucionalizovana, uključujući tu i tzv. dnevne centre, i da su te institucije i pored toga podijeljene na osnovu oštećenja;

(d) Servisi rane identifikacije i intervencije su nedovoljni, naročito na lokalnom nivou i uglavnom prate medicinski model; i

(e) Podrška koja se pruža roditeljima djece sa invaliditetom je nedovoljna.

10 Komitet preporučuje državi potpisnici da pojača napore i izdvoji sva potrebna sredstva da eliminiše diskriminaciju i ekskluziju djece sa invaliditetom, sa posebnim naglaskom na djecu u riziku od intersektorske diskriminacije. Dalje se preporučuje da država potpisnica:

(a) Uspostavi politike i programe koji će osigurati pravo djece sa invaliditetom da izraze svoje mišljenje o svim stvarima koje ih se tiču;

(b) Preduzme hitne mjere usmjerene na deinstitucionalizaciju djece i izdvoji sva potrebna sredstva da bi osigurala da ona imaju pristup svim servisima u zajednici umjesto u dnevnim centrima ili bilo kom drugom izdvojenom okruženju;

(c) Obezbijedi svoj djeci sa invaliditetom, nezavisno od vrste oštećenja ranu intervenciju i razvojne servise u saradnji sa predstavničkim udruženjima roditelja djece sa invaliditetom, in a lokalnom nivou, u skladu sa Konvencijom; i

(d) Razvije efektivne kvalitetne servise podrške u zajednici za roditelje koji se brinu o djeci sa invaliditetom.

Podizanje svijesti (čl. 8)

11 Komitet je zabrinut zbog nedostatka dovoljno programa i treninga za službenike javnih i privatnih medija o pristupu invaliditetu zasnovanu na ljudskim pravima, kao i za student arhitekture i građevine o pristupačnosti i univerzalnom dizajnu.

6. Komitet preporučuje državi potpisnici da opredijeli sve neophodne ljudske, tehničke i finansijske resurse da bi:

(a) Obezbijedila trening za javne i privatne medije o Konvenciji, sa posebnim osvrtom na pristup invaliditetu zasnovan na ljudskim pravima i osnažila prikazivanje pozitivne slike o osobama sa invaliditetom, njihovim pravima i doprinosu društvu, sa ciljem eliminacijenegativnih stereotipa i predrasuda o osobama sa invaliditetom; i

(b) Preduzela efektivne korake da uključi obavezne elemente prava osoba sa invaliditetom sa posebnim fokusom na pristupačnost i univerzalni dizajn u kurikulume za student arhitekture i građevine.

Pristupačnost (čl. 9)

12 Komitet je zabrinut zbog odsustva sveobuhvatne strategije pristupačnosti ili usklađene legislative. Takođe sa zabrinutošću uočava da mnoge javne usluge i objekti, elektronsko bankarstvo i bankomati, broj za hitne slučajeve 112 kao i javni transport navodno nijesu dovoljno ili uopšte pristupačni osobama sa invaliditetom.

13 Komitet preporučuje državi potpisnica da u skladu sa članom 9 Konvencije i Opštim komentarom br. 2 (2014) o pristupačnosti i ciljevima 11.2 i 11.7 Ciljeva održivog razvoja:

(a) Usvoji adekvatnu i sveobuhvatnu strategiju pristupačnosti i akcioni plan sa efektivnim mehanizmom monitoringa, indikatorima i razumnim rokovima za uklanjanje barijera primjenjivim i efektivnim sankcijama za njihovo kršenje;

(b) Preduzme pojedinačne hitne mjere da osigura pristupačnost broja 112; i

(c) Promoviše univerzalni dizajn svih objekata, javnih usluga i javnog transporta, sa posebnim osvrtom na primjenjiva ICT rješenja u konsultacijama sa osobama sa invaliditetom i njihovim predstavničkim organizacijama, i na lokalnom nivou.

Pravo na život (čl. 10)

14 Komitet je zabrinut zbog prijavljenih slučajeva smrti od gušenja u psihijatrijskim ustanovama i zbog toga što specifične preventivne zaštitne mjere još nijesu preduzete. Takođe sa zabrinutošću primjećuje da u bolniama nedostaju specifični protokoli kako postupati sa navodima o zloupotrebi i zbog toga što nije predviđena obavezna autopsija nakon smrti osoba smještenih u institucijama.

15 Komitet preporučuje državi potpisnici da:

(a) **Uspostavi anoniman i pristupačan mehanizam žalbi u svim bolnicama, sa posebnim naglaskom na psihijatrijske bolnice i odjeljenja, kao i institucije, i da razvije obavezan protocol koji sve bolnice i institucije moraju pratiti nakon bilo kakvih navoda o zloupotrebama;**

(b) **Učini autopsiju nakon smrtnih slučajeva u bolnicama i institucijama obaveznom; i**

(c) **Preduzme specifične zaštitne mjere da izbjegne incidente kao što je gušenje u bolničkom i institucionalnom okruženju.**

Situacije rizika i vanredne, humanitarne krizne situacije (čl. 11)

16 Komitet je zabrinut zbog nedostatka bilo kakve sveobuhvatne strategije, protokola ili razvijenih standard kao i zbog nedostatke redovnih treninga za nadležne profesionalce i u javnim građevinama da se osigura da osobe sa invaliditetom imaju pristup pomoći u situacijama rizika i vanrednih situacija. Takođe je zabrinut zbog nepostojanja jednakog pristupa informaciji, kao što su pristupačna i prilagođena uputstva, uključujući vodiče u skladu sa Opštim komentarom br. 2 (2014) o pristupačnosti.

17 **Komitet preporučuje državi potpisnici da usvoji efektivan mehanizam u skladu sa Sendai Okvirom za redukciju rizika od katastrofa 2015-2030 da bi imao pristupačnu (npr. brojeve za hitne pozive, aplikacije sa porukom-upozorenjem, opšte uputstvo na znakovnom jeziku i Brajevom pismu, is l) i sveobuhvatnu strategiju za vanredne situacije i protokole za situacije rizika, kao i da zahtijeva da je u svim javnim uslugama razvijen individualni i lokalni plan za sigurnu evakuaciju osoba sa invaliditetom, u saradnji sa osobama sa invaliditetom preko njihovih predstavničkih organizacija, i na lokalnom nivou.**

Jednako priznanje pred zakonom (čl. 12)

18 Komitet je zabrinut zbog trenutnih režima zamjenskog donošenja odluka i starateljstva koji sprječavaju ostvarivanje različitih prava. Sa zabrinutošću primjećuje da je broj osoba sa invaliditetom kojima je oduzeta poslovna sposobnost i dalje visok.

19 **Pozivajući se na Opšti komentar br. 1 (2014) o jednakom priznanju pred zakonom, Komitet urgira da država potpisnica u potpunosti uskladi legislativu sa Konvencijom i zamijeni postojeće režime starateljstva i zamjenskog donošenja odluka sistemom podržanog donošenja odluka koje u potpunosti poštuju autonomiju, integritet, dostojanstvo, želje i prioritete osobe i da uspostavi transparentne i efektivne pravne lijekove za osobe kojima je oduzeta poslovna sposobnost.**

Pristup pravdi (čl. 13)

20 Komitet je zabrinut što je većina zgrada sudova u zemlji i dalje nepristupačna osobama sa fizičkim oštećenjima i takođe sa zabrinutošću primjećuje da:

(a) Osobe koje rade u pravosuđu nijesu dovoljno obučene o pravima osoba sa invaliditetom, uključujući i procesnu pristupačnost, sa posebnim osvrtom na asistivne tehnologije; i

(b) Pravna pomoć, registrovani i kvalifikovani tumači znakovnog jezika i dostupne usluge za Brajevo pismo kao i za alternativne vidove komunikacije i druge mjere koje bi obezbijedile osobama sa intelektualnim i psihosocijalnim invaliditetom pristup sudskim i upravnim postupcima nijesu dostupni u dovoljnoj mjeri.

21 **Komitet preporučuje državi potpisnici da obezbijedi pristup pravdi bez barijera i diskriminacije, zasnovan na slobodnom izboru i preferencama osoba sa invaliditetom i da obezbijedi prilagođavanja u skladu sa invaliditetom i uzrastom u svim postupcima. Preporučuje se državi potpisnici da pojača napore da:**

(a) **Mjere pristupačnosti, kao što su Brajevo pismo, obezbjeđivanje tumača znakovnog jezika, alternativni oblici komunikacije i lako čiljivi formati budu dostupni na nediskriminatoran način u svim etapama sudskih i upravnim postupcima; i**

(b) **Sudsko, osoblje zaduženo za sprovođenje zakona i notary budu adekvatno obučeni za primjenu modela pristupa invaliditetu zasnovanom na ljudskim pravima.**

Sloboda i sigurnost osoba (čl. 14)

22 Komitet sa zabrinutošću primjećuje da trenutni medicinski model pristupa invaliditetu dozvoljava lišavanje osoba sa invaliditetom slobode na osnovu oštećenja i omogućava hospitalizaciju bez pristanka i prisilnu institucionalizaciju djece i odraslih sa intelektualnim i/ili psihosocijalnim invaliditetom. Komitet dalje sa zabrinutošću uočava da prema članu 33 Zakona o zaštiti i ostvarivanju prava mentalno oboljelih lica policajci imaju obavezu da osobu liše slobode samo zbog sumnje na "mentalno oboljenje" i zabrinut je zbog nedostatka informacija o preduzetim zaštitnim mjerama preduzetim u vezi sa ovim i o mogućnostima da se spriječi ovakvo lišavanje slobode.

23 Komitet urgira da država potpisnica opozove zakone i protokole koji dozvoljavaju bilo koji oblik lišavanja slobode zasnovan na oštećenju ili pretpostavljenom oštećenju, kao i da obezbijedi odgovarajuće zaštitne mjere i pravne lijekove za osobe sa invaliditetom koje su lišene slobode na osnovu oštećenja.

Sloboda od torture, surovog, nehumanog ili degradirajućeg kažnjavanja (čl. 15)

24 Komitet sa zabrinutošću uočava da član 43 Zakona o zaštiti i ostvarivanju prava mentalno oboljelih lica dozvoljava prisilu, ograničavanje kao i izolaciju osoba sa intelektualnim i/ili psihosocijalnim invaliditetom. Takođe je zabrinut i zbog izvještaja koji svjedoče o upotrebi sile nad osobama sa invaliditetom koje odbijaju uzimanje medikamenata u psihijatrijskim bolnicama.

25 Komitet preporučuje državi potpisnici da preduzme neophodne izmjene i dopune legislative i efektivne mjere da zabrani primjenu nedobrovoljnog pritvora ili hospitalizacije, prisilnog medicinskog i/ili psihijatrijskog tretmana, kao i hemijsko i psihičko obuzdavanje i prisilne mjere, kao i izolaciju koja dovodi do surovog, nehumanog ili ponižavajućeg tretmana ili kažnjavanja i da osigura da je njihova primjena od strane osoblja adekvatno procesuirana i sankcionisana. U tom smislu, Komitet takođe preporučuje državi potpisnici da sprovodi nezavisnu, redovnu i nenajavlvenu provjeru institucija.

Sloboda od eksploatacije, nasilja i zlostavljanja (čl. 16)

26 Komitet sa zabrinutošću uočava da nasilje nad osobama sa invaliditetom, posebno nad ženama i djecom sa invaliditetom preovladava i da nedostaju efektivne mjere za prevenciju nasilja, uključujući seksualno nasilje u svim okolnostima i za monitoring prevencije nasilja. Sa zabrinutošću uočava da:

(a) Nadležne profesionalne grupe, kao što su socijalni radnici, nastavno i medicinsko osoblje i radnici u sudstvu nijesu dovoljno obučeni o prevenciji nasilja nad osobama sa invaliditetom; i

(b) Država potpisnica ne skuplja i ne objavljuje podatke o nasilju nad osobama sa invaliditetom.

27 Komitet preporučuje državi potpisnici da osigura dostupnost pristupačnog, efektivnog i nezavisnog monitoringa sadržaja i programa namijenjenih osobama sa invaliditetom, i o mehanizmima ulaganja pritužbi u skladu sa članom 16 (3), da omogući nadležnima da identifikuju, istraže i procesuiraju sve slučajeve nasilja nad osobama sa invaliditetom. Takođe se preporučuje državi potpisnici da:

(a) Uspostavi pristupačne i anonimne servise za osobe sa invaliditetom koje trpe nasilje, i u kući i van kuće, kao što su skloništa, servisi podrške za žrtve, telefonske linije i mehanizmi za žalbu, uključujući i lokalni nivo, kao i gendernu i dječiju perspektivu;

(b) Obezbjedi trening za sve nadležne profesionalce, uključujući naročito policajce, djelioce pravde, zaposlene u zatvorima, socijalne radnike, zdravstvene stručnjake da bi osigurala prevenciju i zaštitu od eksploatacije, zlostavljanja i nasilja nad osobama sa invaliditetom, uključujući i efektivne mjere za prijavljivanje sa ciljem da se osigura da su osobe izložene nasilju ozbiljno shvaćene i da istraga, procesuiranje i sankcionisanje prekršilaca budu efektivno sprovedeni da spriječe ponavljanje; i

(c) Sprovede istraživanje i uspostavi system skupljanja i objavljivanja podataka i statistike o nasilju nad osobama sa invaliditetom, razvrstane po uzrastu, polu, vrsti nasilja i okruženju u kom se nasilje desilo.

Zaštita integriteta ličnosti (čl. 17)

28 Komitet sa zabrinutošću uočava da prema članu 24 Zakona o zaštiti i ostvarivanju prava mentalno oboljelih lica, biomedicinska istraživanja pod određenim okolnostima mogu biti sprovedena nad osobama sa intelektualnim i/ili psihosocijalnim invaliditetom bez njihovog prethodnog informisanog i potpuno dobrovoljnog odobrenja.

29 Komitet urgira da država potpisnica što brže usvoji izmjene i dopune zakona da bi osigurala da je bilo koji oblik medicinskog i/ili drugog naučnog istraživanja ne može biti sproveden nad osobama sa invaliditetom bez njihove prethodne, informisane i potpuno dobrovoljno date saglasnosti. Komitet podsjeća državu potpisnicu da se ova dozvola ne može dati putem zamjenskog donošenja odluka.

Samostalni život i život u zajednici (čl. 19)

30 Komitet je zabrinut zbog nastavka institucionalne brige i nedostatka sveobuhvatne strategije deinstitutionalizacije. Takođe je zabrinut zbog:

- (a) Velikog broja institucionalizovanih osoba sa invaliditetom i zbog toga što naponi države potpisnice da razvije servise individualizovane podrške nijesu dovoljni; i
- (b) Toga što se osobe premještaju iz jedne u drugu instituciju kao oblik "odmora";
- (c) Izdvajanja sredstava za kreiranje malih, mada i dalje izdvojenih okruženja, umjesto povećanja sredstava koja se izdvajaju za brigu u zajednici.

31 Komitet urgira da država potpisnica usvoji sveobuhvatnu strategiju deinstitutionalizacije sa janso definisanim rokovima za efektivnu deinstitutionalizaciju i da izdvoji adekvatna sredstva za njenu implementaciju. Takođe se preporučuje državi potpisnici da:

- (a) **Se posveti ne gradnji novih institucija ili drugih oblika izdvojenih okruženja i da umjesto toga razvije širok spektar usluga u zajednici, uključujući i lokalni nivo, koje odgovaraju potrebama osoba sa invaliditetom i poštuju autonomiju, izbore, dostojanstvo i privatnost osobe i koji uključuju vršnjačku podršku i druge alternative medicinskom modelu mentalnog zdravlja;**
- (b) **Prekine concept odmora u drugim institucijama i osigura da osobe sa invaliditetom mogu da provedu odmor u zajednici; i**
- (c) **Osigura uključivanje osoba sa invaliditetom i njihovih predstavničkih organizacija u svim etapama razvoja strategija i šema samostalnog života.**

Lična pokretljivost (čl. 20)

32 Komitet je zabrinut što raspodjela pomagala za kretanje nije univerzalna i uočava da mjere koje osiguravaju ličnu pokretljivost nijesu dovoljne.

33 Komitet preporučuje državi potpisnici da poboljša transparentan pristup asistivnim uređajima i tehnologijama kao i da osigura pristupačne i fer šeme za refundaciju da bi spriječila sve dodatne troškove i/ili administrativna opterećenja za osobe sa invaliditetom.

Sloboda izražavanja, mišljenja i pristup informacijama (čl. 21)

34 Komitet je zabrinut zbog nedovoljne dostupnosti javnih informacija i mas medija osobama sa invaliditetom u pristupačnim i upotrebljivim formatima, kao što je Brajevo pismo, interpretacija za osobe sa oštećenjem vida i sluha, znakovni jezik, lako razumljiv i jednostavan jezik, audio deskripcija, tekstualno praćenje informacije, titlovi i ostalo. Komitet je takođe zabrinut zbog:

- (a) Neprepoznavanja crnogorskog znakovnog jezika kao službenog jezika i nedovoljnih napora države potpisnice da promoviše i olakša upotrebu znakovnog jezika, kao i upotrebu ostalih alternativnih metoda i pristupačnih formata komunikacije, naročito kada su osobe sa invaliditetom uključene u zvanične oblike interakcije; i
- (b) Odsustva informacija o uspostavljenim i pouzdanim procedurama konkurisanja za obezbjeđivanje tumača znakovnog jezika u javnim postupcima i događajima javnog života.

35 Komitet preporučuje državi potpisnici da razvije i koristi pristupačne oblike komunikacije, navedene gore, u mas medijima i javnim informacijama i da izdvoji adekvatna finansijska sredstva za njihov razvoj, promociju i upotrebu, u skladu sa članovima 24, stav 3 i 29 (b) Konvencije, kao i sa opštim komentarem br. 2 (2014) o pristupačnosti. U vezi sa ovim, takođe se preporučuje državi potpisnici da obezbijedi puno pravno prepoznavanje znakovnog jezika crnogorske zajednice osoba sa oštećenjem sluha i Brajevog pisma.

Poštovanje doma i porodice (čl. 23)

36 Komitet sa dubokom zabrinutošću uočava da:

(a) Crnogorsko zakonodavstvo sprječava osobe sa invaliditetom pod starateljstvom da zasnuju brak i da ostvaruju roditeljska prava;

(b) Ne postoji dovoljno mjera podrške od strane države za roditelje sa invaliditetom, posebno žene sa invaliditetom koje same odgajaju svoju djecu i koje su u riziku da im djeca budu oduzeta da ostvaruju roditeljska prava nad svojom djecom.

37 Komitet preporučuje državi potpisnici da što brže uskladi svoju legislativu sa Konvencijom i da osigura da osobe sa invaliditetom mogu ostvarivati svoja prava da zasnuju brak, ostvaruju roditeljska prava i prava da usvoje na dijete ravnopravno sa ostalima i da se u zajednici pružaju servisi podrške roditeljima sa invaliditetom. U vezi sa tim, takođe se preporučuje državi potpisnici da preduzme sve neophodne mjere, uključujući i legislativne da osigura da žene sa invaliditetom ni pod kakvim okolnostima ne smiju izgubiti starateljstvo i/ili kontakt sa svojom djecom na osnovu invaliditeta ili zbog činjenice da same odgajaju djecu i da tim majkama obezbijedi podršku u zajednici ukoliko je neophodno.

Obrazovanje (čl. 24)

38 Komitet je zabrinut zbog nedostatka sveobuhvatne legislative za kvalitetno inkluzivno obrazovanje. Takođe je zabrinut i zbog::

- (a) Nedostatka uporedive i sveobuhvatne baze podataka o djeci sa invaliditetom u redovnom obrazovanju;
- (b) Vladajućeg sistema procjene za upis djece sa invaliditetom u školu koji je u neskladu sa modelom pristupa invaliditetu zasnovanom na ljudskim pravima zagarantovanom u Konvenciji;
- (c) Odsustva informacija o afirmativnim i antidiskriminacionim mjerama za upis i razumnim prilagođavanjima za učenike sa invaliditetom u redovnom obrazovanju; i zbog toga što
- (d) Visoko obrazovanje nije dovoljno pristupačno.

39 Pozivajući se na Opšti komentar br. 4 (2016) o pravu na inkluzivno obrazovanje i 4. cilj Ciljeva održivog razvoja, posebno pod-ciljeve 4.5. i 4.8, Komitet preporučuje državi potpisnici da pojača napore za obezbjeđivanje inkluzivnog obrazovanja, posebno da:

(a) Usvoji i primijeni koherentnu strategiju i akcioni plan sa jasnim vremenskim okvirom, indikatorima, granicama za monitoring i evaluaciju inkluzivnog i kvalitetnog obrazovanja u redovnom obrazovnom sistemu;

(b) Prikuplja podatke o djeci sa invaliditetom u redovnim školama i unaprjeđuje pristupačnost redovnih škola i tercijarnog obrazovanja sa jasno vremenski ograničenim rokovima, uključujući i obezbjeđivanje razumnih adaptacija i individualizovane podrške, pristupačnog okruženja, pristupačnog i prilagođenog nastavnog materijala i inkluzivnog kurikuluma;

(c) Da revidira sistem procjene djece sa invaliditetom za upis u školu i da osigura nediskriminatorni pristup inkluzivnom obrazovanju za svu djecu sa invaliditetom u skladu sa Opštim komentarem br. 4 o inkluzivnom obrazovanju (2016); i

(d) Osigura obaveznu obuku van i na radnom mjestu za sve učitelje i ostalo nastavno osoblje o inkluzivnom kvalitetnom obrazovanju i da opredijeli sve neophodne ljudske, tehničke i finansijske resurse za to.

Zdravlje (čl. 25)

40 Komitet je zabrinut zbog ograničenog i nejednakog pristupa zdravstvenim uslugama za osobe sa invaliditetom, posebno osobe u institucijama. Takođe je zabrinut i zbog:

(a) Nejednakog pristupa uslugama iz oblasti seksualnog i reproduktivnog zdravlja, posebno na lokalnom nivou i naročito za žene, što je, između ostalog, ilustrovano i veoma malim brojem ginekoloških stolica;

(b) Nedostatka adekvatne obuke zdravstvenih radnika o ljudskim pravima osoba sa invaliditetom;

(c) Nedostatka informacija o mjerama po kojima zdravstveni radnici postupaju na osnovu ličnog, slobodnog i informisanog pristanka i odluke koja se odnosi na prava iz oblasti zdravlja osoba sa invaliditetom; i zbog

(d) Nedostatka informacije da li je sterilizacija osoba sa invaliditetom bez njihovog pristanka potpuno zabranjena.

41 Komitet predlaže državi potpisnici da usvoji svu neophodnu legislative, politike, mjere i akcione planove i da opredijeli adekvatna sredstva za njihovu primjenu da bi osigurala da:

(a) Sve osobe sa invaliditetom imaju pristup pravovremenim i kvalitetnim uslugama zdravstvene zaštite, uključujući i one na lokalnom nivou;

(b) Usluge i informacije u oblasti seksualnog i reproduktivnog zdravlja budu potpuno pristupačne osobama sa invaliditetom, uključujući tu i povećanje broja ginekoloških stolica i osigurati da su adekvatne informacije koje se tiču njihovih seksualnih i reproduktivnih prava obezbijedene u pristupačnim formatima i alternativnim vidiovim komunikacije za sve žene i djevojčice sa invaliditetom;

(c) Pridilna sterilizacija bude potpuno zabranjena u svim okolnostima;

(d) Profesionalci koji pružaju osnovne zdravstvene usluge prođu trening o pravima garantovanim Konvencijom, da taj trening obuhvata i trening o pravu na slobodan i informisan pristanak sa posebnim osvrtom na razumna prilagodavanja i da taj trening pružaju i same osobe sa invaliditetom i njihove predstavničke organizacije; i da

(e) Osigura da sve usluge i zdravstvena zaštita koje se pružaju osobama sa invaliditetom, uključujući i zaštitu i usluge u oblasti mentalnog zdravlja, bude zasnovana na slobodnom i informisanom pristanku osobe koje se to tiče, da je pristanak treće osobe jasno zabranjen i da se svako nepostupanje u skladu sa slobodnim i informisanim pristankom pacijenta kažnjava.

Rad i zapošljavanje (čl. 27)

42 Komitet je zabrinut zbog nedostatka informacija o efektivnoj zaštiti zaposlenih sa invaliditetom od otkaza. Takođe je zabrinut i zbog toga što:

(a) Osobe sa invaliditetom su naročito pogođene nezaposlenošću, posebno žene;

(b) Zakonske odredbe zabranjuju osobama sa invaliditetom da pređu sa dodijeljenog radnog mjesta na radno mjesto van njihovog mjesta prebivališta;

(c) Nedostaju informacije o subvencijama i mjerama osim obaveze poslodavaca koji ne poštuju minimalnu kvotu za zapošljavanje osoba sa invaliditetom da plaćaju doprinos u Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje lica sa invaliditetom;

(d) Razumne adaptacije radnih mjesta se ne obezbjeđuju u dovoljnoj mjeri;

(e) U procjeni preostale radne sposobnosti koristi se medicinski model što je u suprotnosti sa Konvencijom; i

(f) Ne postoji dovoljno sveobuhvatnih podataka o stanju osoba sa invaliditetom u oblasti zapošljavanja, posebno u privatnom sektoru.

43 Komitet preporučuje državi potpisnici da analizira i koriguje sve obeshrabrujuće mjere za zapošljavanje osoba sa invaliditetom i da dalje promoviše zapošljavanje na otvorenom tržištu rada

u javnom i privatnom sektoru, sa posebnim osvrtom na žene, u tijesnim konsultacijama sa osobama sa invaliditetom i njihovim predstavničkim organizacijama. Takođe se preporučuje državi potpisnici da:

- (a) Obezbijedi efektivne odredbe sa sankcijama za poslodavce sa ciljem obezbjeđivanja razumnih adaptacija na radnom mjestu;;
- (b) Osigura slobodan izbor posla i radnog mjesta za sve osobe sa invaliditetom;
- (c) Prikupi statističke podatke o stopi zaposlenosti i statusu osoba sa invaliditetom, razvrstane po polu, uzrastu, obliku radnog angažmana i plati; i da
- (d) Reformiše proceduru procjene u kontekstu zapošljavanja u skladu sa modelom pristupa zasnovanog na ljudskim pravima koji je propisan Konvencijom.

Adekvatan životni standard i socijalna zaštita (čl. 28)

44 Komitet sa zabrinutošću uočava da država potpisnica ne vrši redovan transparentni monitoring rasta životnih troškova osoba sa invaliditetom. Takođe je zabrinut i zbog toga što:

- (a) Žene sa invaliditetom su posebno izložene siromaštvu budući da su posebno pogođene nezaposlenošću i zato što primanja i/ili socijalna davanja koja imaju najčešće dijele ili u potpunosti koriste njihove porodice;
- (b) Muževi ponekad napuštaju žene sa invaliditetom, što dalje povećava njihov rizik od siromaštva; i
- (c) Ne postoje dostupni i transparentni podaci na lokalnom nivou o djeci sa invaliditetom koja nemaju pristup socijalnoj zaštiti.

45 Komitet preporučuje državi potpisnici da redovno prati životne troškove osoba sa invaliditetom i da u skladu sa tim uskladuje socijalna davanja za osobe sa invaliditetom;

- (a) Da u skladu sa stavom 41 (d) preporuka CEDAW (CEDAW/C/MNE/CO/2) podiže svijest o važnosti ekonomske nezavisnosti žena sa invaliditetom, uspostavi odgovarajuće procedure koje omogućavaju ženama sa invaliditetom da prijave slučajeve kada su im primanja ili socijalna davanja oduzeta od strane članova porodice i da osigura da u socijalna davanja data direktno ženama sa invaliditetom, a ne članovima njihovih porodica;
- (b) Da preduzme sve neophodne mjere, uključujući i legislativne, da osigura da je pravo na alimentaciju ženama sa invaliditetom koje su napuštene od strane partnera uredno primijenjeno i da te žene, ukoliko žive ispod granice siromaštva dobijaju adekvatna socijalna primanja; i
- (c) Da prikupi podatke o svojoj djeci sa invaliditetom na lokalnom nivou id a obezbijedi da svako dijete ima pristup socijalnim davanjima na osnovu invaliditeta da bi imalo standard života iznad najnižeg životnog standarda.

Učešće u političkom i javnom životu (čl. 29)

46 Komitet je zabrinut zbog rastućeg isključivanja osoba sa invaliditetom iz javnog života zbog povećanja broja osoba sa invaliditetom kojima je ograničena poslovna sposobnost. Takođe se sa zabrinutošću uočava da:

- (a) Osobe kojima je poslovna sposobnost ograničena lišene su prava glasa i prava da se kandiduju na izborima; i
- (b) Određene fizičke i informacione barijere i dalje postoje u glasačkom procesu.

47 Komitet preporučuje državi potpisnici da izmijeni izborne zakone i poslovnike o radu da bi:

- (a) Pružila svim osobama sa invaliditetom pravo glasa i kandidovanja na izborima; i
- (b) Osigura neometen fizički pristup glasanju, obezbijedi mehanizme da osigura tajnost glasanja bez obzira na vrstu invaliditeta i dostupnost ostalih izbornih

materijala kao što su informacije u pristupačnim formatima u skladu sa Opštim komentarom br. 2 o pristupačnosti..

Učešće u kulturnom životu, rekreaciji, slobodnim aktivnostima i sportu (čl. 30)

48 Komitet je zabrinut jer država potpisnica još uvijek nije ratifikovala Marakeški sporazum za obezbjeđivanje pristupa objavljenim radovima za lica sa potpunim ili djelimičnim oštećenjem vida ili na drugi način onemogućeni da koriste štampani materijal. Komitet je takođe zabrinut što sportski centri nedovoljno promovišu inkluzivne redovne sportske programe.

49 Komitet podržava državu potpisnicu da usvoji sve neophodne mjere za ratifikaciju i primjenu Marakeškog sporazuma što je skorije moguće. Takođe se preporučuje državi potpisnici da opredijeli neophodna sredstva za povećanje pristupa inkluzivnom sportu za osobe sa invaliditetom svih uzrasta.

C. Specifične obaveze (čl. 31-33)

Statistika i prikupljanje podataka (čl. 31)

50 Komitet sa zabrinutošću uočava da država potpisnica nedovoljno sistematično prikuplja razvrstane statističke podatke o osobama sa invaliditetom u svim sektorima i da su ti podaci rasuti po različitim institucijama.

7. U skladu sa ciljem 17.18 Ciljeva održivog razvoja, Komitet preporučuje državi potpisnici da uspostavi jedinstven i sveobuhvatan system za prikupljanje, analizu i širenje podataka o stanju osoba sa invaliditetom, razvrstane po polu, uzrastu, nacionalnosti, vrsti oštećenja, socioekonomskom statusu, zaposlenosti, mjestu prebivališta, kao i o barijerama sa kojima se osobe sa invaliditetom sreću u društvu. Komitet takođe preporučuje državi potpisnici da se služi metodologijom i pitanjima Vašingtonske grupe za statistiku u oblasti invaliditeta.

Međunarodna saradnja (čl. 32)

51 Komitet je zabrinut jer država potpisnica ne uključuje dovoljno crnogorske predstavničke organizacije osoba sa invaliditetom kada se povezuje sa međunarodnim nevladinim organizacijama i drugim državama potpisnicama u oblasti međunarodne saradnje.

52 Komitet poziva državu potpisnicu da uključi predstavničke organizacije osoba sa invaliditetom u međunarodnu saradnju kao i da osigura uključivanje perspective invaliditeta, u skladu sa odredbama Konvencije, u sve napore koji su usmjereni na dostizanje Ciljeva održivog razvoja.

Nacionalna primjena i monitoring (čl. 33)

53 Komitet je zabrinut zbog nedostatka eksplicitno određenih koordinacionih mehanizama kao što je navedeno u članu 33 (1). Takođe Komitet sa zabrinutošću uočava da Ombudsman ne sprovodi obavezu nezavisnog mehanizma kao što je navedeno u članu 33 (2).

54 Uzimajući u obzir Vodič za okvir nezavisnog monitoring i učešća u radu Komiteta (2016), Komitet preporučuje državi potpisnici da:

(a) Imenuje Vladino tijelo koje će biti ključna tačka za primjenu Konvencije i da razmotri imenovanje mehanizma koordinacije po članu 33 (1);

(b) Uspostavi nezavisni nacionalni mehanizam za monitoring primjene Konvencije i da osigura njegovu usklađenost sa Pariskim principima; i da

(c) Osigura potpuno učešće osoba sa invaliditetom i njihovim predstavničkim organizacijama u procesu monitoring, uključujući i obezbjeđivanje neophodnog finansiranja.

IV. Praćenje

Širenje informacije

55 Komitet zahtijeva od države potpisnice da u roku od 12 mjeseci u skladu sa članom 35, stav 2 Konvencije, obezbijedi informaciju o mjerama koje su preduzete da se primijene preporuke Komiteta, kako je to navedeno u paragrafima 11 i 19.

56 Komitet zahtijeva da država potpisnica primijeni preporuke Komiteta sadržane u ovim zaključnim razmatranjima. Preporučuje se državi potpisnici da prenese zaključna razmatranja na razmatranje i akciju Vladi i Parlamentu, službenicima/cama u nadležnim ministarstvima, lokalnim vlastima i članovima/cama važnih profesionalnih grupacija, kao što su stručnjaci u oblasti obrazovanja, zdravstva i pravde, kao i medijima, koristeći modern komunikacione strategije.

57 Komitet snažno podstiče državu potpisnicu da uključi organizacije civilnog društva, posebno organizacije osoba sa invaliditetom u pripremu periodičnog izvještaja.

58 Komitet zahtijeva od države potpisnice da u najvećoj mogućoj mjeri prenese zaključna razmatranja javnosti, uključujući i nevladine organizacije, organizacije osoba sa invaliditetom, kao i samim osobama sa invaliditetom, članovima njihovih porodica, na nacionalnim i manjinskim jezicima, uključujući i znakovni jezik i u pristupačnim formatima, uključujući i lako razumljivi format i da ih učini dostupnim na Vladinom sajtu o ljudskim pravima.

Sljedeći periodični izvještaj

59 Komitet zahtijeva da država potpisnica dostavi kombinovan drugi i treći periodični izvještaj najkasnije do 12. aprila 2020. godine i da u njega uključi informaciju o primjeni zaključnih razmatranja. Komitet poziva državu potpisnicu da razmotri dostavljanje navedenih izvještaja po pojednostavljenoj procedure izvještavanja, prema kojoj Komitet priprema listu pitanja najmanje godinu dana prije krajnjeg roka za izvještaj/kombinovani izvještaj države. Odgovori države potpisnice na ovu listu pitanja predstavljaju njen izvještaj.

Prevod: Anđela Radovanović